

9.SINIF COĞRAFYA DERS NOTLARI

COĞRAFYANIN BEŞ TEMEL UNSURU

Mekâna bağlı tüm olayları kendi metot ve teknikleriyle araştıran modern coğrafyanın beş temel unsuru vardır. Bu beş unsurla coğrafya, diğer bilim dallarından ayrılır.

Konum: Her olayın yeryüzünde tanımlanabilir bir konumu vardır. Coğrafya, olay ve varlıkların neden orada yer aldığını, mekânla ilişkisini ve insan üzerindeki etkisini konuma bağlı olarak ele alır. Örneğin; ülkemizin konumu 36-42 Kuzey Paralelleri ile 26-45 Doğu Meridyenleri arasındadır. Konumuna bağlı olarak dört mevsim yaşayan bir ülkeyiz. Mevsimlere göre insanların kıyafet seçimlerimizde de değişmektedir.

Yer (Mekân): Yeryüzünde, fiziki, beşerî ve ekonomik özellikleri birbirinden farklı birçok yer vardır. Mekânın fiziki ve beşerî özelliklerinin belirlenmesi, bu unsurlar arasındaki etkileşimin anlaşılmasını sağlar. Böylelikle insanların mekândan nasıl etkilendiği, mekâna bağımlılık derecesi ve mekândan bağımsızlaşma oranı ortaya konmuş olur. Mekânın coğrafi özelliklerinin tanımlanması, ona zarar vermeden ondan en iyi şekilde yararlanmayı olanaklı kılar.

Örneğin; Ülkemiz dağlık, yüksek ve engebeli bir özelliktedir. Bu özellik başta iklim olmak üzere, ticaret, turizm, sanayi, tarım ve ekonomiyi etkilemektedir. Ülkemizdeki her bölge, bölüm ve şehir kendi fiziki, beşeri ve ekonomik mekansal şartlarına göre gelişip büyümektedir.

Hareket: Yeryüzünde canlı ve cansız bütün unsurlar hareket hâlinindedir. İnsanlar, bitkiler, hayvanlar, dağ ve kıta oluşum hareketleri, akarsular, deprem ve volkanlar hızları birbirinden farklı da olsa bir hareketlilik içindedir. Coğrafya, doğal (fiziki) ve beşerî tüm hareketleri incelemeye çalışır.

Örneğin; A. Wegener Kıtaların Kayması Kuramında Dünya'nın tek parçadan oluştuğu, zaman içerisinde yer kabuğunun hareket etmesiyle kıtaların ayrıldığı ve günümüz koşullarına geldiği. Bu süreç içinde kıtalar hareket edip yer değiştirirken üzerindeki tüm unsurlarında bundan etkilendiğinden bahsetmiştir. Bugün uzaydan çekilen uydu fotoğraflarında Dünya üzerindeki kıtaların bir yap bozun parçaları gibi durduğu ve hareket ederek birbirinden ayrıldığı gözlenmektedir.

Bölge: Coğrafya yeryüzünü, yapısal özelliklerine göre farklı bölgelere ayırır. Bölgelerin benzer ve farklı yönleri üzerinde durur. Zamanla değişen bölge yapısının insanlar üzerindeki etkisini inceler.

Örneğin; İklim özelliklerine göre bölgeler oluşturulabilir. Ekvatorial iklim bölgesi, Akdeniz iklim bölgesi, Çöl iklimi bölgesi gibi.

Beşerî ve Fiziki Ortam İlişkisi: Fiziki ortam, insanın tüm faaliyetleriyle bağlı olduğu doğal çevreyi ifade eder. Coğrafya; insanı, onun faaliyetlerini ve doğal çevre ile ilişkilerini inceleyerek doğal ortama uyumunu araştırır. İnsan faaliyetleriyle doğal ve beşerî çevrede oluşan olumlu ve olumsuz sonuçları inceler. Sadece insanın doğaya etkilerini değil, doğal çevrenin de insan ve onun faaliyetleri üzerindeki etkilerini ele alır.

Örneğin; İnsanlar varoluşlarından itibaren doğa ile bir mücadele içinde olmuşlardır. Doğayı güçleri, bilgileri ve teknolojileri seviyesine göre şekillendirmeye çalışmışlardır. Doğa da insan ve onun faaliyetlerini sınırlamış, kısıtlamış bazende ortadan kaldırmıştır. İnsan dağları delip su getirmiş yol açmış ama meydana gelen depremler, heyelanlar bu faaliyetleri etkilemiştir.

COĞRAFYA BİLİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

a. İlk Çağ'da Coğrafya

Diğer bütün bilim dallarında olduğu gibi coğrafya bilimi de insan ihtiyaçlarının bir ürünüdür. Örneğin; Mısır'da Nil Nehri'nin gerçekleştirdiği taşkınların gözlenmesi ve bu taşkınların neden olduğu zararın giderilmeye çalışılması, verimli toprakların nerelerde yer aldığı ve nasıl değerlendirileceğinin araştırılması gibi konular coğrafya bilgisinin gelişimine katkı sağlamıştır. Mısır'ın göçebe toplulukları; su kaynaklarını, geçecekleri yolları ve yerleşecekleri alanları tespit etmek amacıyla basit haritalar çizmişlerdir. Aynı durum Mezopotamya uygarlıkları için de geçerlidir. İlk Çağ'da coğrafya, yaşanılan veya gidilebilen yerlerin tanınmaya çalışılması, basit gözlemler ve tasvirlerle sınırlı kalmıştır. Yunanların MÖ VIII ve VII. yüzyıllarda Akdeniz'in büyük kısmında koloni kurmak için giriştikleri seyahatlerle Mısır ve Mezopotamya'da üretilen coğrafi bilgi Antik Yunan'a taşınmıştır. Akdeniz çevresinde koloniler ve şehir devletleri kuran Yunanlar sayesinde, Akdeniz çevresi tanınmış ve tasvir edilmiştir.

Bu dönemde yaşamış olan **Thales (Tales)**, **Anaximander (Anaksimendir)**, **Hekataios (Hekatayus)**, **Platon (Platon)** ve **Eratosthenes** coğrafyanın gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Örneğin; **Thales**, Güneş sistemini incelemiş ve Güneş tutulmasının nedenlerini belirlemiştir. **Eratosthenes (Eratostenes)** ise, Dünya'nın yuvarlak olduğuna inanarak onun çevresini hesaplamaya çalışmıştır. Aynı zamanda **Eratosthenes**, "Dünya'nın-yeryüzünün-tasviri" anlamında "coğrafya" (geo-yer ve graphia-tasvir) sözcüğünü kullanan tarihteki ilk kişi olmuştur.

Romalılar, ülke sınırlarına yeni kattıkları alanları içeren yol haritaları hazırlamışlar ve coğrafyayı daha çok askerî amaçlarla kullanmışlardır.

Bu dönemde **Strabon (Sitrabon)** ve **Ptolemaios (Batlamyus)** coğrafyanın gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.

Ptolemaios (Batlamyus) uzun süre temel coğrafya kaynağı olan "**Coğrafya Kılavuzu**" adlı eserini bu dönemde yazmıştır.

b) Orta Çağ'da Coğrafya

Orta Çağ Avrupası'nda diğer bilimlerde de olduğu gibi coğrafya, kilisenin baskısı ile uzun bir duraklama dönemine girmiştir. Bu dönemde coğrafya bilim mirasına katkı sunmayı, İslam coğrafyacıları üstlenmiştir. Müslüman bilim insanları; Kiblenin, dinî günlerin ve namaz vakitlerinin doğru tespit edilebilmesi için uzun yıllar Güneş ve Ay'ın değişen durumlarını gözlemlemeye ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle İslam dünyasında coğrafyaya duyulan ilgi fazla olmuştur. İlk Çağ'da Batı'da verilen eserleri temel alan Müslüman bilim insanları, rasathane gözlemleri sonucunda Dünya'nın şekli, boyutu, hareketleri, eksen eğikliği, enlem ve boylamların hesaplanması gibi birçok farklı alanda çalışma yapmışlardır. Ayrıca Hac ve umre amacıyla Mekke ve Medine'ye yapılacak ziyaretlerde kullanılacak yol güzergâhlarıyla ilgili bilgi sahibi olma isteği, İslam Dünyası'nda coğrafyanın gelişmesinde etkili olmuştur. **Harezmi**, **Makdisi**, **İbn Hurdazbih**, **Mesudi**, **İbni Sina**, **İbn Battuta** ve **Biruni** bu dönemde öne çıkan bilim insanlarıdır.

Bu dönemin önemli İslam bilgini ve coğrafyacılarından olan **İdrisi**, Orta Çağ'da Müslüman coğrafyacıların ürettikleri coğrafi bilgi birikimini, "**Kitâb-ür-Rüşandi (Roger'in Kitabı)**" isimli eseriyle Batı'ya taşımıştır.

Bu bilgi birikimi, yüzlerce yıl Avrupa'da çok güçlü etkilerde bulunmuş ve daha sonra yaşanacak coğrafi gelişmelerin önemli kaynaklarından biri olmuştur. Bir süre sonra büyük bir coğrafya ansiklopedisi hazırlayan **İdrisi**, ayrıca bir **gök küresi** ve **disk biçiminde o dönemin bilinen dünyasının maketini**

yapmıştır.

Bir diğerk önemli Müslüman bilim insanı **Biruni yeryüzü** şekilleriyle ilgili ölçümlerinden ötürü, **jeodezi (yer ölçümü)** biliminin kurucusu kabul edilmektedir. Biruni, enlem-boylam ölçümleri için yeni bir yöntem geliştirmiş, Dünya'nın yuvarlaklığını ve birçok şehrin denizden yüksekliğini belirlemiştir. Ayrıca meridyenler arasındaki mesafeyi, Dünya'nın yarıçapını ve onun hareketlerine göre mevsimlerin başlangıç tarihlerini hesaplamıştır. Orta Çağ İslam dünyasında, coğrafyanın gelişmesine hizmet eden birçok gezgin vardır. Bunlardan biri olan **İbn Battuta**, Endülüs'ten (İspanya) Çin'e kadar olan bölgeyi 30 yılda gezmiştir. Bu gezilerdeki gözlemlerini topladığı "**İbn Battuta Seyahatnamesi**" adlı eserinde, gezdiği yerlerin toplumsal yapıları, yer altı kaynakları; din, dil ve gelenek gibi özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Kaşgarlı Mahmut tarafından hazırlanan "**Divanü Lügati't-Türk**" adlı eser, Orta Asya'nın coğrafi özellikleri ile ilgili zengin bilgiler içerdiği için önemli bir coğrafi araştırma kaynağı olarak kabul edilir.

c) Yeni Çağ'da Coğrafya

Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle diğerk bilim dallarında olduğu gibi coğrafya alanında da çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hindistan ve Çin'den gelen ticaret yollarının kontrolünün Türklerin eline geçmesi üzerine yeni ticaret yolları bulmak ve keşfedilmemiş bölgelerdeki zenginlik kaynaklarına ulaşmak hedefi, bu dönemde Avrupa'daki coğrafi keşiflerin önemli nedenlerindedir.

Bartholomeu Dias, Vasco de Gama, Kristof Kolomb ve Macellan'ın yaptığı keşifler sayesinde Dünya'nın bilinen sınırları iyice genişlemiştir. Macellan'ın başlayıp Sebastian del Kano'nun bitirdiği seyahatle Dünya'nın yuvarlak olduğu uygulamalı olarak gösterilmiştir.

Bu dönemde Osmanlı'da coğrafya, alanındaki en önemli eserleri, **Pirî Reis**'in yazdığı **Kitab-ı Bahriye** ile **Seydî Ali Reis**'in yazdığı **Kitâbü'l-Muhît**'idir. Yine bu dönemde Seydî Ali Reis'in Mir'âtü'l-Memalik'i başta olmak üzere uzak ülkeler hakkında bilgiler veren birçok eser yazılmıştır. Osmanlıdaki en önemli coğrafi eserlerden biri de seyahatnamelerdir.

Kâtip Çelebi'nin kıtalar, ülkeler, Dünya'nın şekli, bitkiler vb. konulara yer verdiği "**Cihannüma**" (**Dünya'nın Aynası**) eseri ve **Evliya Çelebi**'nin kırk yıldan fazla süren seyahatlerindeki gözlemlerini aktardığı "**Seyahatname**"si bu alanda en önemli eserlerdir.

ç. Yakın Çağ'da Coğrafya

Günümüzdeki modern coğrafi görüşün temelleri 19. yüzyıl başlarında Alman coğrafyacılar tarafından atılmıştır.

Bunlar,

***Fiziki coğrafyanın kurucusu kabul edilen Alexander von Humboldt (Aleksandır van Hambolt),**
***Beşerî coğrafyanın kurucularından Carl Ritter (Karl Rite) ve beşerî coğrafyanın bir başka önemli ismi Friedrich Ratzel'dir.**

DÜNYA'NIN ŞEKLİ VE HAREKETLERİ

EVREN, GÜNEŞ SİSTEMİ, DÜNYAMIZ

Dünya da dâhil olmak üzere, bütün gezegenleri, yıldızları, gök adalarını, kümeleri, gaz ve bulutları içine alan uzayın bütününe **evren** denir.

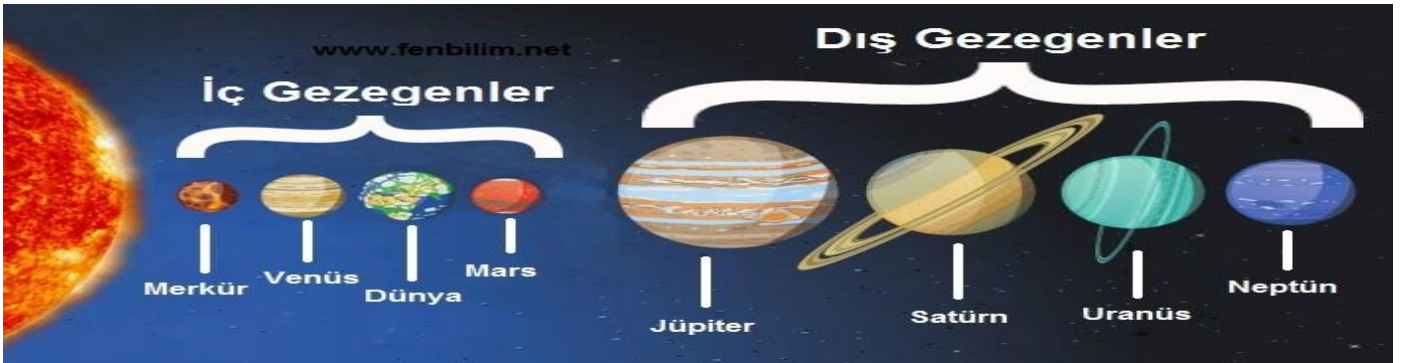
Evrendeki Samanyolu Galaksi'sinde yer alan Güneş ve onun çekim etkisi altında kalan sekiz gezegen ile bu gezegenlerin uyduları, cüce gezegenler ve uyduları ile birlikte milyarlarca küçük gök cismi **Güneş sistemi**'ni oluşturur.

Güneş sisteminin oluşumu, evrenin oluşumundan yaklaşık dokuz milyar yıl sonra gerçekleşmiştir. Güneş sistemi, başta oksijen olmak üzere, gaz ve toz bulutlarının dönmesiyle oluşmuştur. Yoğun gazlar merkezde toplanarak Güneş'i oluşturmuştur. Sistemdeki diğer gazlar ve toz tanelerinin zamanla bir araya gelmesi ve büyümesi sonucunda gezegenler, uydular ve diğer gök cisimleri oluşmuştur. Üzerinde yaşadığımız Dünya da bu şekilde oluşmuştur. Güneş'in çevresinde dönen, kendi ışık kaynakları bulunmayan, Güneş'ten aldığı ışığı yansıtan gök cisimlerine **gezegen** denir.

Gezegenler yapısal özelliklerine göre iç (karasal) gezegenler ve dış (gaz) gezegenler olmak üzere iki gruba ayrılır.

Güneş'e olan uzaklıklarına göre Güneş sistemindeki ilk dört gezegen olan **Merkür, Venüs, Dünya ve Mars iç gezegenler** olarak adlandırılır .Bunlar yüksek yoğunlukta, metalik element bileşiminde sert ve kaya yüzeyine sahiptir. **Dünya**, karasal gezegenlerin en büyüğüdür.

Mars ve asteroit kuşağının ötesinde yer alan gezegenler ise **dış gezegenler** olarak adlandırılır. Bunlar gaz hâlinde olan **Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün'dür** . Bu gezegenler katı gezegenlerden daha büyüktür. **Hidrojen ve diğer gazların yoğunlaşmasıyla** oluşmuşlardır.

Görsel: Güneş sistemini oluşturan iç ve dış gezegenler

KAZANIM KAVRAMA TESTİ

1.

- I. Enerji üretim alanları
- II. Botanik
- III. Petrografi
- IV. Ulaşım ağları

Yukarıda verilenlerden hangileri Fiziki Coğrafya'nın inceleme alanına girer?

- A) Yalnız II
- B) IV- III
- C) II- III- IV
- D) II - III
- E) Yalnız IV

2.Aşağıdakilerden hangisi jeomorfolojinin yararlandığı bilimlerden birisi değildir?

- A) Hidrojeoloji
- B) Jeoloji
- C) Jeofizik
- D) Pedoloji
- E) Petrografi

3.Dünya'yı iki eşit parçaya ayıran bir meridyenin uzunluğu ile Ekvator paralelinin uzunluğu eşit değildir.

Bu farklılığın temel sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Dünya'nın geoit şekli
- B) Meridyenlerin kutuplarda birleşmesi
- C) Dünya'nın yörüngesinin elips olması
- D) Dünya'nın eksen hareketi
- E) Dünya'nın eksen eğikliği

4.Fiziki coğrafyanın alt dallarından birisi olan ve yer şekillerini inceleyen bilim dalı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Limnoloji
- B) Pedoloji
- C) Jeomorfoloji
- D) Zooloji
- E) Litoloji

5. Doğal çevrede yer alan ve insan müdahalesi olmaksızın oluşan her şeye doğal unsur denir.

Buna göre, görselde yer alan aşağıdaki özelliklerden hangisi doğal unsur arasında yer almaz?

- A) Dağ
- B) Yerleşme alanı
- C) Bulut
- D) Göl
- E) Ormanlar

6.Aşağıdakilerden hangisi doğanın insan üzerindeki etkisine örnek gösterilebilir?

- A) Termik santrallerin atmosferi kirletmesi
- B) Engebeli ve dağlık yerlerde tünel yapılması sonucu heyelan oluşması
- C) Balıkçılık faaliyetleri sonucu balık türlerinin azalması
- D) Sanayi üretiminin artması sonucu atmosferin kirlenmesi
- E) Deprem sonucu can ve mal kayıplarının oluşması

7.Yeryüzü şekilleri ile ilgili ölçümlerinden dolayı jeodezi (yer ölçümü) biliminin kurucu olarak kabul edilen Müslüman bilim insanı kimdir?

- A) Erotosthenes
- B) Makdisi
- C) Batlamyus
- D) Seydi Ali Reis
- E) Biruni

8. Osmanlı döneminde yaşamış, Amerika kıtasını gösteren harita ve "Kitab-ı Bahriye" adlı eseri ile tanınan ünlü Türk coğrafyacısı kimdir?

- A) Harezmi B) Mesudi C) Evliya Çelebi D) Piri Reis E) Katip Çelebi

9. Şanlıurfa ilinin nüfus özellikleri hakkında bilgi edinmek isteyen bir araştırmacı aşağıdaki bilim dallarından hangisinden faydalanır?

- A) Demografi B) Potamoloji C) Klimatoloji D) Jeoloji D) Botanik

10. Aşağıdakilerden hangisi iç gezegenlerden birisidir?

- A) Neptün B) Mars C) Jüpiter D) Satürn E) Uranüs

11. Aşağıdakilerden hangisi Dünya'nın geoit olmasının sonuçlarındandır?

- A) Yer çekimin kutuplarda fazla olması
B) Mevsimlerin oluşması
C) Gece ve gündüzün meydana gelmesi
D) Dinamik basınçların oluşması
E) Meltem rüzgarlarının oluşması

12. Aşağıdakilerden hangisi Dünya'nın küresel olmasının sonuçlarından birisidir?

- A) Ekvator çevresinin kutuplar çevresinden daha uzun olması
B) Dünya'nın kutuplardan hafif basık, Ekvator'da şişkin olması
C) Dünya'nın yarısı aydınlık iken diğer yarısının karanlık olması
D) Dünya'nın Güneş'e olan uzaklığının değişmesi
E) Gece ve gündüz sürelerinin yıl içinde değişmesi

13) Ekvator ve Kutuplarda Termik basınç kuşaklarının oluşum nedeni aşağıdakilerden hangisinin sonucudur?

- A) Dünya'nın şeklinin geoit olması
B) Dünya'nın yıllık hareket
C) Dünya'nın küresel olması
D) Dünya'nın Eksen Eğikliği
E) Dünya'nın günlük hareketi

14. Aşağıda dört öğrencinin coğrafya dersinde aldıkları proje konuları verilmiştir.

Bu öğrencilerden;

Nergis: Türkiye'deki yağışları

Yusuf: Türkiye'deki volkanik dağları

Talha: Türkiye'deki hayvancılığın dağılışını

Ece: Türkiye'deki akarsuları inceleyecektir.

Buna göre, öğrencilerin proje konuları doğal sistemler ile eşleştirilirse, aşağıdakilerden hangisine ait araştırma yapılmayacaktır?

A) Oseonografya B) Atmosfer C) Biyosfer D) Hidrosfer E) Litosfer

15. Aşağıdakilerden hangisi coğrafya biliminin incelediği konular arasında yer almaz?

A) Nüfusun dünya üzerinde dağılışı

B) Sel ve depremler

C) Sanayi faaliyetleri

D) İnsanların genetik yapısı

E) İklim tipleri

KAZANIM KAVRAMA TESTİ SORU ÇÖZÜMLERİ

1. Enerji ve ulaşım beşeri coğrafyanın Botanik (bitkiler) ve Petrografi (kayaçlar) ise Fiziki coğrafyanın inceleme alanına girer. **CEVAP: D**

2. Jeoloji: Yerkabuğunun oluşumunu ve yapısını inceler.

Jeofizik: Yerkürenin fiziksel özelliklerini inceler.

Pedoloji: Toprak ve oluşumunu inceler.

Petrografi: Taşları inceleyen bilimdir.

Hidrojeoloji ise yer altı sularını inceler. Hidrojeoloji, hidroğrafyanın inceleme alanına girer.

CEVAP : A

3. Meridyen boyunun daha kısa olması Dünya'nın kutuplardan basık ekvator'dan şişkin olması yani

Dünya'nın Geoit şekli ile ilgilidir. **CEVAP : A**

4. Limnoloji: Göl bilimi

Pedoloji: Toprak bilimi

Zooloji: Hayvanları inceler

Litoloji: Taş bilimi

Jeomorfoloji: Yeryüzü şekillerini inceler. **Cevap : C**

5. Dağ, bulut, göl ve ormanlar doğal unsurlardır. Ancak yerleşme alanları (köy, ilçe, şehir gibi) beşeri unsurdur yani insanlar tarafından yapılmıştır. **Cevap: B**

6. Termik santrallerin atmosferi kirlenmesi, engebeli ve dağlık yerlerde tünel yapılması sonucu heyelan oluşması, balıkçılık faaliyetleri sonucu balık türlerinin azalması, sanayi üretiminin artması sonucu atmosferin kirlenmesi insanın doğa üzerindeki etkisine örnektir. Deprem sonucu can ve mal kayıplarının oluşması ise doğanın insan üzerindeki etkisine örnektir. **Cevap: E**

7. Jeodezi biliminin kurucusu Biruni'dir. **Cevap: E**

8. Amerika kıtasını gösteren harita ve "Kitab-ı Bahriye" eseri ile ünlü coğrafyacı Piri Reis'tir. **Cevap: D**

Potamoloji: Akarsu bilimi

Klimatoloji: İklim bilimi

Jeoloji: Yer bilimi

Botanik: Bitki bilimi

Demografi: Nüfus bilimi **Cevap: E**

10. Neptün, Jüpiter, Satürn ve Uranüs dış gezegenlerdendir. Mars ise iç gezegendir. **Cevap :B**

11. Mevsimlerin oluşması: Yıllık hareket (eksen eğikliği)

Gece ve gündüzün meydana gelmesi: Dünya'nın küresel olmasının sonucu

Dinamik basınçların oluşması: Günlük hareket (eksen hareketi)

Meltem rüzgarlarının oluşması: Günlük hareketin sonucu

Yer çekiminin kutuplarda fazla olması: Dünya'nın geoit olmasının sonucudur. **Cevap: A**

12. Ekvator çevresinin kutuplar çevresinden daha uzun olması: Geoit olmasının sonucu

Dünya'nın kutuplardan hafif basık, Ekvator'da şişkin olması: Geoit olmasının sonucu

Dünya'nın Güneş'e olan uzaklığının değişmesi: Yörünge şeklinin elips olması

Gece ve gündüz sürelerin yıl içinde değişmesi: Yıllık hareketin (eksen eğikliği) sonucu

Ancak Dünya'nın yarısı aydınlık iken diğer yarısının karanlık olması: Küresel olmasının sonucudur.

Cevap: C

13. Ekvator ve Kutuplarda Termik basınç kuşaklarının oluşum nedeni Dünya'nın küresel olmasının sonucudur. Dünya küresel bir şekle sahip olduğu için Güneş ışınlarının geliş açısı Ekvator'dan kutuplara doğru küçülür. Bu yüzden soğuk olan kutup bölgelerinde Termik Yüksek basınç (TYB), sıcak olan Ekvator'da Termik Alçak Basınç (TAB) oluşur. **Cevap: C**

14. Nergis: Türkiye'deki yağışları: **Atmosfer**

Yusuf: Türkiye'deki volkanik dağları: **Litosfer**

Talha: Türkiye'deki hayvancılığın dağılışını: **Biyosfer**

Ece: Türkiye'deki akarsuları: **Hidrosfer**

Oseonografya ise Okyanusları inceleyen bilim dalıdır. Öğrencilerden hiçbiri okyanus konusunda proje ödevi almamıştır. **Bu sebeple cevap: A**

15. Nüfusun dünya üzerinde dağılışı, sel ve depremler, sanayi faaliyetleri ve iklim tipleri coğrafyanın konusudur. İnsanların genetik yapısını tıp (sağlık) inceler. İnsanların genetik yapısı coğrafyanın konusu değildir. **Cevap: D**

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Coğrafya nedir, kısaca açıklayınız.

2. Doğal sistemi oluşturan dört temel unsur hangileridir, adlarını yazınız.

3. Aşağıdaki kavramları açıklayınız:

a) Doğa:

b) Kartografya:

c) Geoit:

d) Klimatoloji:

e) Biyocoğrafya:

4. Orta Çağın önemli coğrafyacılarından birisi olan İdris-i'nin en önemli eseri hangisidir?

5. Gezegen nedir? Kısaca açıklayınız.

6. Aşağıdakilerden hangisinde, insan ve doğa arasındaki etkileşim diğerlerinden farklıdır?

A) Verimli tarım alanlarının yerleşim alanına dönüştürülmesi

B) Dağlık alanlarda nüfus ve yerleşim alanlarının seyrek olması

C) Yer şekillerinin engebeli olduğu arazilere tünel ve köprüler yapılarak ulaşımın sağlanması

D) Akarsular üzerinde barajlar kurularak elektrik üretimi yapılması

E) Denizin doldurulmasıyla elde edilen arazinin, yerleşim alanına dönüştürülmesi

7. Aşağıdaki soruların hangisinde, bir coğrafi olayın yeryüzüne dağılışı sorgulanmaktadır?

- A) Muson Asya'sının yoğun nüfus barındırmasında hangi faktörler etkili olmuştur?
- B) Gelişmiş ülkeler neden yoğun göç alır?
- C) Ekvator'dan kutuplara doğru gidildikçe bitki örtüleri neden kuşaklar oluşturur?
- D) Mersin'in yıllık sıcaklık ortalaması neden Sinop'tan daha fazladır?
- E) Bozkır bitki örtüsü yeryüzünün hangi alanlarında yaygındır?

8.

I. Biyosferi inceleyen coğrafyanın alt dalıdır. Canlılar küresini oluşturan insan, bitki ve hayvanların yeryüzüne dağılışı;bu dağılışıta rol oynayan faktörleri inceler.

II. Atmosferi inceleyen coğrafyanın alt dalıdır. İklim tiplerini ve etki alanlarını inceler.

III. Hidrosferi inceleyen coğrafyanın alt dalıdır.Su küreyi meydana getiren yer altı sularının, akarsuların, göllerin, denizlerin, okyanusların dolaşımını ve dağılışıını inceler.

IV. Litosferi inceleyen coğrafyanın alt dalıdır. Taş küreyi meydana getiren yer kabuğunun ve yeryüzü şekillerinin oluşmasında etkili iç ve dış kuvvetleri inceler.

Yukarıda verilenler içerisinde aşağıdakilerden hangisinin tanımı yoktur?

- A) Klimatoloji
- B) Hidrografya
- C) Jeomorfoloji
- D) Biyocoğrafya
- E) Kartoğrafya

9.Jeomorfoloji, litosferi inceleyen coğrafyanın alt dalıdır.

Aşağıda verilenlerden hangisi jeomorfolojinin yararlandığı bilim dallarından biri değildir?

- A) Limnoloji
- B) Litoloji
- C) Pedoloji
- D) Jeoloji
- E) Jeofizik

10.Coğrafya biliminin gelişimini çeşitli dönemlerde ele almak mümkündür. Her dönemde coğrafya bilimine katkıda bulunan bilim insanları olmuştur.

Coğrafya biliminin tarihsel gelişimi düşünüldüğünde, aşağıdaki isimlerden hangisi diğerlerine göre farklı bir dönemde yaşamıştır?

- A) Eratosthenes
- B) Carl Ritter
- C) Friedrich Ratzel
- D) James Cook
- E) Humboldt

11. Yerküre'nin şekline bağlı olarak Güneş ışınlarının yere düşme açısı Ekvator'dan kutuplara doğru gidildikçe küçülür.

Aşağıdakilerden hangisi, bu açı değişiminden etkilenen durumlardan biri sayılmaz?

- A) Kalıcı kar sınırı
- B) Sıcaklık
- C) Deniz suyunun tuzluluk oranı
- D) Yer çekimi
- E) Termik basınç kuşakları

12. Aşağıdakilerden hangisi, Dünya'nın şeklinin sonuçları arasında yer almaz?

- A) Yeryüzünde birbirine paralel iklim kuşaklarının oluşması
- B) Gece ve gündüzün birbirini izlemesi
- C) Sıcaklığın Ekvator'dan kutuplara doğru azalması
- D) Ekvator'da termik alçak basınç kuşağının oluşması
- E) Aydınlanma dairesinin oluşması

13. Dünya'nın şekli aşağıdakilerden hangisi üzerinde etkili değildir?

- A) Haritalardaki bozulmada
- B) Doğuda yerel saatin daha ileri olmasında
- C) Yerden yükseldikçe görülebilen alanın genişlemesinde
- D) Enlem faktörünün ortaya çıkmasında
- E) Ekvator'daki termik basınç kuşağında

14. Dünya'nın;

- Ekvator yarıçapı 6378 km
- Kutuplar yarıçapı 6357 km'dir.

Bu durum aşağıdakilerden hangisi üzerinde doğrudan etkili olmuştur?

- A) Rüzgâr yönü
- B) Nem oranı
- C) Göreli konum
- D) Yer şekilleri
- E) Yer çekimi ivmesi

15. Aşağıdaki ülkelerin hangisinde, Yer'in kendi eksenine etrafındaki dönüş hızının daha fazla olduğu söylenebilir?

- A) Norveç
- B) Kanada
- C) Endonezya
- D) Rusya
- E) İsveç

CEVAP ANAHTARI

6-B 7-E 8-E 9-A 10-A 11-D 12- B 13-B 14-E

Coğrafya, insanın içinde yaşadığı mekânı ve onunla olan karşılıklı ilişkilerini inceler. **İnsan ve onun faaliyetlerini sürdürdüğü mekân**, coğrafyanın inceleme konusunu oluşturur. İnsanın ilişkili olduğu bu mekân, canlı ve cansız çevreden oluşur.

Coğrafyanın konusunu; hava küre (**atmosfer**), su küre (**hidrosfer**), taş küre (**litosfer**) ve canlılar küresi (**biyosfer**) oluşturur.

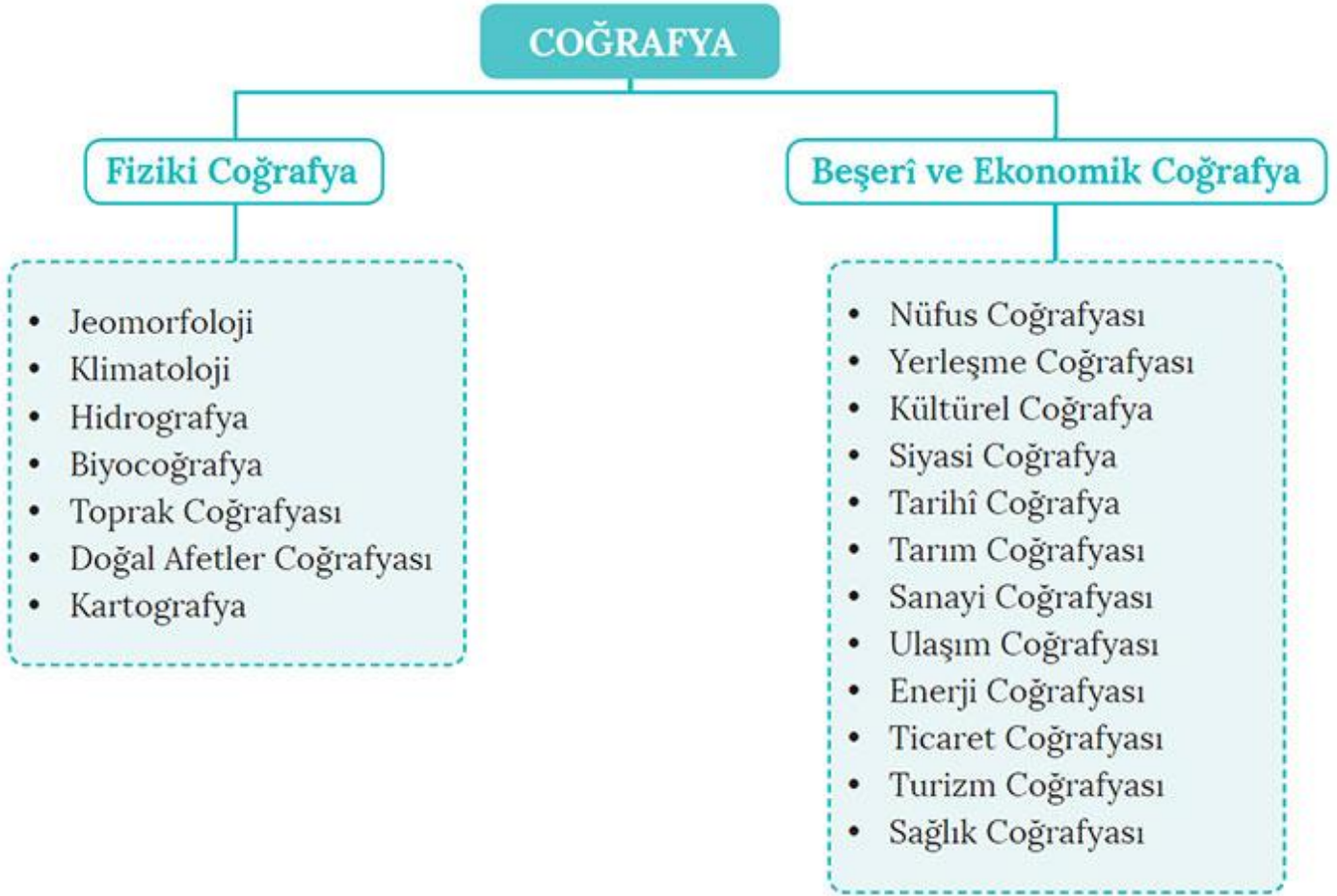
Atmosfer, çeşitli gazlardan oluşmakta ve bu kürede iklim olayları gerçekleşmektedir. Coğrafyanın bu küredeki başlıca inceleme alanı, en alt katmanda meydana gelen iklim olaylarıdır.

Litosfer, yerkürenin en üst katmanıdır. Yer kabuğu olarak adlandırılan ve kayalardan oluşan bu katmanın yüzeyindeki girintiler, çıkıntılar ve düzlüklerden oluşan yeryüzü şekilleri coğrafyanın inceleme alanıdır.

Okyanuslar, denizler, göller, akarsular ve yer altı suları gibi yeryüzündeki bütün su kütleleri **hidrosferi** meydana getirmektedir. Su kütlelerinin büyük bir kısmını meydana getiren okyanuslar ve denizlerdeki yaşam, büyük ölçüde bu kütlelerin ortalama 200 metrelik üst kısımlarında gerçekleşmektedir.

İşte coğrafi anlamdaki yeryüzü; atmosfer, litosfer ve hidrosferin birbirine en yakın olduğu, içinde canlıların yaşadığı kısımdır. Her üç kürenin en çok etkileşimde bulunduğu alana ise **biyosfer** denir. Buna göre insanın dışında var olan doğal ortam ile insan-doğa arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan beşerî ortam coğrafyanın inceleme alanını oluşturmaktadır.

Zamanla coğrafyanın araştırma sahası genişlemiş ve coğrafya çeşitli alt bilim dallarına ayrılmıştır.

FİZİKİ COĞRAFYA

Yeryüzünde doğal ortamı oluşturan hem canlı (bitki, hayvan) hem de cansız (iklim, yer şekilleri vb.) öğeleri konusu içine alır ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkileri inceler. Jeomorfoloji, klimatoloji, biyocoğrafya, hidrografya ve kartoğrafya doğal sistemlere (fiziki coğrafya) bağlı bilim dalları ve inceleme alanlarıdır.

Jeomorfoloji (Yeryüzü Şekilleri Bilimi): Yer şekillerinin oluşumunda etkili olan iç ve dış kuvvetlerin neler olduğunu ve hangi yer şekillerini oluşturduğunu ele alan bilim dalıdır. Yer şekillerini (dağ, ova, plato, vb.) gruplandırır ve bunların oluşumu ile yeryüzündeki dağılışını açıklar. Bu bilim dalı **jeoloji** (yer bilimi), **jeofizik** (yer fiziği bilimi) ve **litoloji** (taş bilimi) gibi bilim dallarından yararlanmaktadır.

Klimatoloji (İklim Bilimi): Sıcaklık, basınç, rüzgâr, nem ve yağış gibi iklim olaylarının yıllık ya da uzun yıllar ortalamalarını ele alır. Bunların yeryüzündeki dağılışını ve özelliklerini belirtir. İklim tipleri ve dağılışları hakkında bilgi verir. Klimatolojinin yararlandığı başlıca bilimler **meteoroloji**, **fizik** ve **kimya**dır.

Biyocoğrafya (Canlılar Coğrafyası): Topluluklar halindeki bitki ve hayvanların yeryüzündeki dağılışını ve bu dağılıştaki etkili olan faktörleri inceler. Biyocoğrafya **biyoloji**, **botanik**, **zooloji** bilimlerinden yararlanmaktadır.

Hidrografya (Sular Coğrafyası): Okyanus ve denizlerdeki su hareketlerini, karalardaki yer altı ve yer üstü sularının dolaşımını ve özelliklerini inceler. Bu bilim dalının yararlandığı başlıca bilimler su bilimi (**hidroloji**),

akarsu bilimi (**potamoloji**), göl bilimi (**limnoloji**), okyanus bilimi (**oseonografya**) ve yer altı suları bilimidir (**hidrojeoloji**).

Kartoğrafya (Harita Bilimi): Yer'in şeklini, boyutlarını, hareketlerini; coğrafi olayların yeryüzündeki dağılışını haritalarla gösteren ve harita çizim yöntemleri gibi konuları ele alan bilim dalıdır.

Toprak Coğrafyası: Yeryüzündeki toprakların dağılışını ve özelliklerini inceler. **Pedoloji** (toprak bilimi), toprak coğrafyasının yararlandığı bilim dalıdır.

Doğal Afetler Coğrafyası: Yeryüzünde meydana gelen afetlerin dağılışını ve özelliklerini inceler. Bu bilim dalı jeoloji, jeofizik, klimatoloji, fizik ve kimya gibi bilim dallarından yararlanmaktadır

BEŞERÎ VE EKONOMİK COĞRAFYA

Beşerî coğrafya insan toplulukları ve doğal çevre arasındaki ilişkiler; nüfus ve yerleşme özellikleri ile ekonomik coğrafya konularını inceler.

Nüfus Coğrafyası: Bu bilim dalı nüfusun özelliklerini, dağılışını, göçleri ve bunları etkileyen etmenleri inceler. Nüfus coğrafyası **demografi ve sosyoloji** bilimlerinden yararlanmaktadır.

Yerleşme Coğrafyası: Yerleşmenin oluşumunu, gelişimini, özelliklerini ve bunları etkileyen etmenleri inceleyen bilim dalıdır. **Arkeoloji ve tarih**, yerleşme coğrafyasının yararlandığı bilim dallarıdır.

Kültürel Coğrafya: Yeryüzündeki kültürleri, coğrafi bakış açısıyla inceleyen bilim dalıdır. **Etnografya, paleantoloji ve arkeoloji** bu bilim dalının yararlandığı başlıca bilimlerdir.

Siyasi Coğrafya: Siyasi olayların nedenlerini, meydana geldikleri yerlerle bağlantılarını ve bu olayların dağılışını inceleyen bilim dalıdır. **Jeopolitik ve tarih**, bu bilim dalının yararlandığı başlıca bilimlerdir.

Tarihî Coğrafya: Geçmişe ait belge ve bilgilerden yararlanarak bir alanın geçmiş zaman dilimindeki coğrafi özelliklerini araştıran bilim dalıdır. Bu bilim dalının yararlandığı başlıca bilim dalı **arkeoloji**dir.

Tarım Coğrafyası: Tarım ürünlerinin ekim ve dikimini, hayvan yetiştiriciliğini, balıkçılığı ve ormancılığı; neden, dağılış ve etkileşim ilkelerine göre inceleyen bilim dalıdır. **Zoooloji ve botanik** bu bilim dalının yararlandığı başlıca bilim alanlarıdır.

Sanayi Coğrafyası: İnsan faaliyetleri sonucunda ham ya da yarı işlenmiş maddelerin işlenerek mamul madde hâline gelmesi etkinliğiyle ilgili kolları, bu kuruluşların dağılışı ve bu dağılıştaki etkili olan faktörleri inceler.

Ulaşım Coğrafyası: Kara, hava, demir ve deniz ulaşımını etkileyen faktörler ile bunların gelişimini ve dağılışını inceleyen bilim dalıdır.

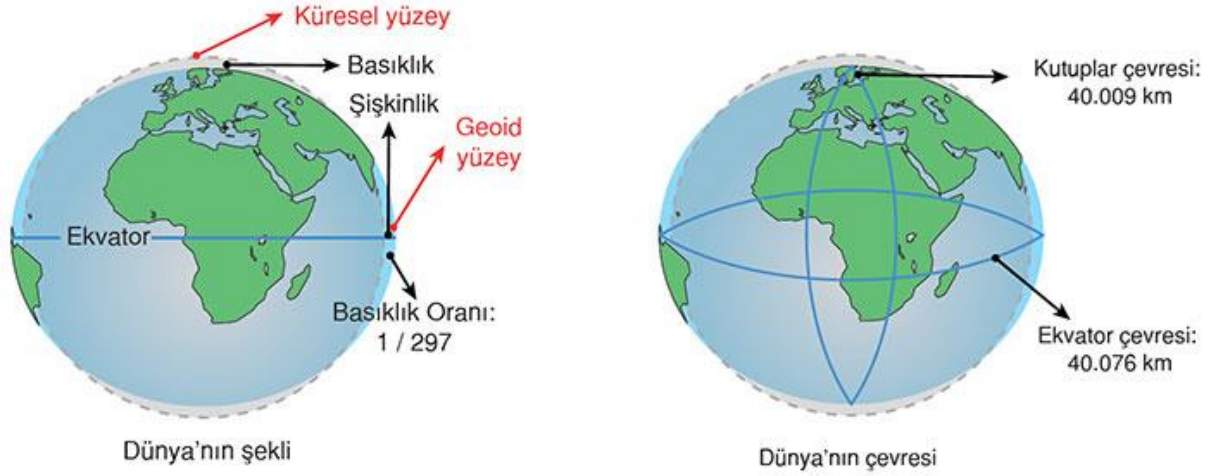
Enerji Coğrafyası: Enerji kaynaklarının oluşumunu, özelliklerini ve dağılışını inceleyen bilim dalıdır.

Ticaret Coğrafyası: Ticaretin ortaya çıkmasının nedenlerini, ticarete konu olan ürünlerin özelliklerini ve dağılışını inceleyen bilim dalıdır.

Turizm Coğrafyası: Turizmin türlerine göre sınıflandırılması, dağılışı ve mekânla etkileşimini inceleyen bilim dalıdır.

Sağlık Coğrafyası: Mekândan kaynaklanan sağlık sorunlarının nedenlerini ve dağılışını inceleyerek sentezleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalı **tıp** biliminden yararlanmaktadır.

Dünya'nın kutuplardan basık, Ekvator'dan şişkin şekline **geoit** adı verilir. Dünya'nın geoit şekli, kendi eksenini etrafında dönüştürürken oluşan, merkezkaç kuvvetiyle savrulması sonucu meydana gelmiştir.

Dünya'nın kutuplardan basık, Ekvator'dan şişkin olmasına bağlı olarak Ekvator çevresi (40.076 km) kutuplar çevresinden (40.009 km) daha uzundur. Bu nedenle yeryüzündeki en uzun hayali çizgi **Ekvator**'dur. Kutupların yarıçapı (6.357 km), Ekvator'un yarıçapından (6.378 km), 21 km daha kısa olduğu için kutuplar Dünya'nın merkezine daha yakındır. Bu nedenle yer çekimi Ekvator'da az, kutuplarda fazladır.

DÜNYA'NIN BOYUTLARI	
Dünya'nın hacmi	1.083.320.000 km ³
Yüz ölçümü	510.101.000 km ²
Ekvator çevre uzunluğu	40.076 km
Kutuplar çevre uzunluğu	40.009 km
Çevreler farkı	67 km
Ekvator yarıçapı	6378 km
Kutuplar yarıçapı	6357 km
Yarıçaplar farkı	21 km

Dünya'nın Şeklinin Sonuçları

Dünya'nın genel görüntüsü küreyi andırmakla birlikte tam bir küre olmadığı, kürenin biraz boyut değiştirmiş hâli olduğu ölçümler ile kanıtlanmıştır. Bu nedenle Dünya'nın şeklinin sonuçlarını iki başlık altında incelemek gerekir.

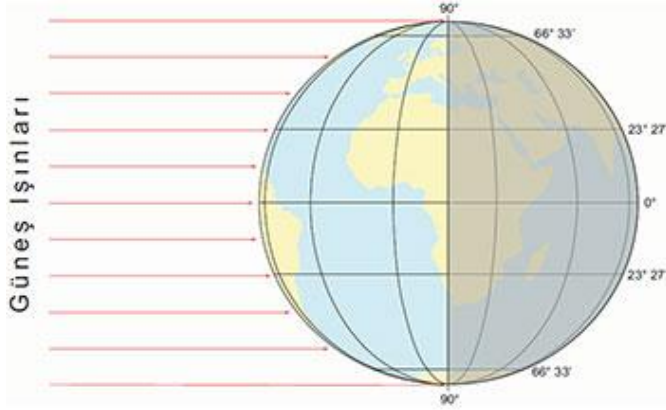
Dünya'nın Geoit Olmasının Sonuçları

- 1) Ekvator'un uzunluğunun tam bir meridyen dairesinin (iki meridyen yayının birleşmesi) uzunluğundan 67 km daha fazla olmasıdır.
- 2) Ekvator'un yarıçapının kutupların yarıçapından 21 km daha uzun olmasıdır.
- 3) Kutup noktalarındaki yer çekimi gücünün Ekvator'daki bir yere göre daha fazla olmasıdır.

Dünya'nın Küresel Şeklinin Sonuçları

1) Güneş ışınlarının yere düşme açısı Ekvator'dan kutuplara doğru gidildikçe daralır. Buna bağlı olarak kutuplara gidildikçe;

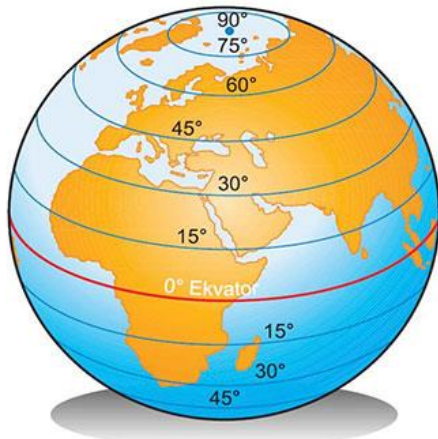
- Sıcaklık azalır.
- Gölge boyları uzar.
- İklim özellikleri değişir.
- Bitki örtüsü değişir.

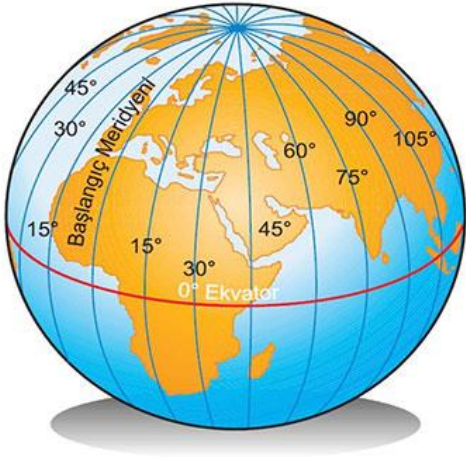
2) Dünya'nın bir yarısı aydınlıkken diğer yarısı karanlık olur.

3) Ekvatordan kutuplara doğru gidildikçe paralellerin çevre uzunlukları kısalır.

4) Ekvatordan kutuplara doğru gidildikçe ardışık iki meridyen arasındaki uzaklık azalır ve tüm meridyenler kutup noktalarında birleşir.

5) Harita çizimlerinde hatalar meydana gelir.

6) Ekvator ve kutuplarda termik basınç kuşakları oluşur.

